

PÉTER DÁVID

TANÁRI KINEVEZÉSEK A FERENC JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZET-, NYELV- ÉS TÖRTÉNET- TUDOMÁNYI KARÁN

■ A kolozsvári tudományegyetem 1872-es megalapítása több évszázados erdélyi projekt lezárását jelentette. A törvényhozásban elért siker ellenére az alapítást követő első évek igencsak nehéznek bizonyultak, az intézmény költségvetési problémákkal küszködött, az egyetem évekig hordozta magán az ideiglenesség jegyeit, ami a kormány további ráfordításoktól való tartózkodásában nyilvánult meg, valamint az oktatás minőségét is gyakran kétségbe vonták. Továbbá Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter az alapítás után még évekig tervezte az egyetem Pozsonyba való átköltöztetését. Mindennek ellenére, hála a diákság gyorsan növekedő számának és erdélyi származásának, valamint a tanári kar kitartásának, az egyetemnek sikerült bizonyítania létjogosultságát. Az 1880-as évek elejére az egyetem pozíciója megszilárdult, és levetkőzte magáról az ideiglenesség jellegét.¹ Erdély tehát megkapta végre régen vágyott egyetemét, és Magyarország immár két önálló egyetemmel rendelkezett. Ez többek között azzal is együtt járt, hogy nagyszámú új, sokak által áhított egyetemi tanári pozíció jött létre. Tanulmányomban a Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar kinevezéseit vizsgálok levéltári források és Márki Sándor naplója alapján, arra keresve választ, hogy milyen tényezők járultak hozzá a sikerhez.

Tanári pozíciók a kolozsvári egyetemen

■ Az egyetem alapításakor a legelső tanári kar kinevezése meglévő kari testületek hiányában teljesen a minisztérium döntése alapján történt, viszont ahogy a tanárok kezdtek kicserélődni, és sorra jelentek meg az üres pozíciók, viszonylag hamar szoros verseny alakult ki azokért. A tanári kinevezés hivatalos szabályait az 1872-es XIX. törvénycikk szögezte le, azonban a teljes folyamat jóval bonyolultabb volt. A törvény csak annyit írt elő, hogy az első tanári kar esetében a nyilvános rendes tanárokat a király nevezi ki a közoktatásügyi miniszter javaslatára, a magántanárokat és tanársegédeket pedig egyenesen a miniszter. A későbbi kinevezéseknél ez annyiban módosult, hogy a közoktatásügyi miniszter az illető kar javaslatainak meghallgatása után nevezte ki a tanársegédeket és magántanárokat, valamint az alapján tett előterjesztéseket az uralkodónak a nyilvános rendes tanárok ügyében.² A végső szó a tanárok kinevezésében tehát elvileg a királyt illette meg, viszont ő nem szól bele a folyamatba – nem is ismer-

te a leendő tanárokat –, lényegében csak szentesítette a miniszter javaslatait. Maga a miniszter is, a rendkívüli eseteket leszámítva, a kar javaslata alapján terjesztette fel javaslatait a tanári kinevezések ügyében.

A felterjesztett jelölt kiválasztására nem volt szabályozott procedúra, és voltak rendkívüli esetek, amikor az íratlan szabályokat is mellőzték, de a folyamat többnyire a következő volt: amikor egy tanszék megürült vagy az várható volt, a kar meghirdetett egy pályázatot az illető tanszékre. Ennek általában sztenderd szövege volt, meghatározta a pozícióval járó fizetést és a pályázati anyag beküldendő részeit, azaz: életrajz, folyamodvány, születési anyakönyvi kivonat, szakirodalmi munkásság, a tanári működés bemutatása és olykor a nyelvismeret igazolása. A pályázókat végül arra kérte, hogy a minisztériumhoz címezve a kar dékáni hivatalának nyújtsák be pályázatukat a megszabott határidőig. A határidő lejártá és a pályázatok megérkezése után a kari tanács felkért néhány tanárt (általában 3-4 főt) arra, hogy írjon véleményező jelentést a beküldött pályázatokról. A véleményező jelentésben a kar tanárai a jelentkező által kiadott tudományos munkákat – legyen szó könyvekről vagy cikkekről – tüzetes vizsgálatnak vetették alá, felsorolva azok erőnyeit és hibáit. A jelentéseket a következő kari ülés alkalmával felolvasták a tanári karnak, ezután szavazással egy sorrendet állítottak fel a pályázók között, amit felterjesztettek a minisztériumnak.

Általában a pozícióért szoros versenyt folyt, hiszen bár a kolozsvári tanszékek presztízse a budapestieké alatt maradt, az egyetemi tanári állás a dualizmus korában igencsak magas társadalmi pozícióval járt együtt. Az egyetemi tanárok egyértelműen tagjai voltak az országos tudáselitnek,³ valamint a pozícióval járó fizetés is magas volt a korabeli viszonyok között.⁴ Egy történész, nyelvész vagy irodalomtörténész számára a rendes egyetemi tanári pozíció lényegében – az akadémiai tagság mellett – egy sikeres karrier csúcsát jelentette, így érthető, hogy a kar által kiírt pályázatokra általában több megfelelő pályázó is jelentkezett. A konkurenciához az is hozzájárult, hogy annak számára, akinek tudományos ambíciói voltak, de nem volt magánvagyon, az intézményesülés dualizmus kori szintjén alig volt más szóba jöhető pozíció.

Noha az egyetem akkori belső szabályzata nem maradt fenn, az egyetemet alapító törvény által megszabott szabályok és a kinevezések gyakran változó folyamata arra utal, hogy a jelölési procedúra nem volt írásos szabályokhoz kötve, csak a szokásjog szabályozta. Előfordult, hogy a folyamatot teljesen mellőzték, ha a tanári kar egyetértett abban, hogy ki lenne a legmegfelelőbb utód,⁵ és arra is van példa, hogy a döntésképtelen kari tanács a közoktatásügyi miniszterre bízta a végső döntést.⁶

A jelölési folyamat és a kiválasztás kritériumai

■ Az általános folyamatra jó példaként szolgálnak az 1893-as tanári kinevezések, amikor egyszerre kellett a karnak két tanszék, a Szinnyei József budapesti egyetemre való kinevezése nyomán megüresedett Magyar Nyelv és Finnugor Összehasonlító Nyelvészeti Tanszék, valamint az újonnan létrehozott Ural-Altáji Összehasonlító Nyelvészeti Tanszék betöltéséről gondoskodnia.

A Magyar Nyelv és Finnugor Összehasonlító Nyelvészeti Tanszék betöltése annak igencsak specializált mivolta miatt nehézkesnek bizonyult.

A tanszéket elhagyó Szinnyei a karnak írt személyes véleményező levelében szövé is tette azt, hogy mivel külföldön gyakorlatilag senki és Magyarországon is csak kevesen foglalkoznak a témával, szerinte céltalan pályázatot kiírni. Az általa elhagyott pozíció betöltéséről annyit írt, hogy szerinte a legfontosabb, hogy az utódja ismerje a releváns nyelveket, és aktívan művelje is a nyelvészetet. Továbbá a levél végén felsorolja azt az öt személyt, aki szerinte szóba jöhet: Bálint Gábor, Halász Ignác, Kúnos Ignác, Munkácsi Bernát és Thúry József.⁷ Szinnyei levele ellenére a kar ragaszkodott a megszokott folyamathoz, és kiírta a pályázatot, amire végül csak két jelentkező volt, Zolnai Gyula és a Szinnyei által is említett Halász Ignác.⁸ Halász Ignác ekkor a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja és a budapesti egyetem magántanára volt, munkássága főleg a finn-ugor nyelvekre és skandináv népi történetek tanulmányozására terjedt ki.⁹ Zolnai Gyula a székesfehérvári Állami Főreáliskola tanára volt, és főleg a finn nyelvrokonsággal foglalkozott.¹⁰

A pályázatokat elemző véleményező jelentés, melyet Széchy Károly, Finály Henrik, Szamosi János és Meltzl Hugó¹¹ írt közösen, mindkét jelentkezőről pozitívan számol be. Zolnai Gyuláról általánosságban nagyon jó véleménnyel voltak, a következőket írva róla a jelentés elején: „úgy tűnik élénk, mint a magyar nyelvtudomány tehetséges ifjú munkása, akinek csak időre van szüksége, mert a többi föltételeket ő magában bírja, hogy a legderekkab szakértők sorába vívja ki magát”.¹² Ennek ellenére döntő problémának tekintették azt, hogy külön nem foglalkozott az ugor nyelvekkel, ezért végső soron nem javasolták a pozíció betöltésére, figyelembe véve, hogy szerintük volt egy jobb jelölt is.¹³ Zolnaival ellentétben Halász Ignác pályázatával szemben szinte semmilyen kifogása sem volt a véleményező jelentést író tanároknak. A pályázathoz csatolt tudományos munkákban ugyan találtak néhány kifogásolható állítást, de a jelentés végén így összegezték: „Ily tehetség, ily munkásság előtt, Tekintetes Kar, mi is őszinte elismeréssel hajlunk meg, azért nem is ereszkedünk aprólékos kifogásokba, melyeket egyik-másik fejtegetése vagy tétele ellen talán emelhetnénk.”¹⁴ Halász Ignácot nyomatékosan ajánlották kinevezésre, és arra kérték a kart, hogy a kinevezés minél előbb történjen meg, hogy az 1893/94-es tanév második szemeszterében már a karon taníthasson.

Ahogy az Márki Sándor naplójából kiderül, mikor a jelölésekről való szavazásra sor került, a kari tanács teljes mértékben hallgatott a véleményező jelentésre. A 12 jelen levő tanárból 11-en Halász Ignác jelölése mellett szavaztak (egy tartózkodott), és Zolnait egyáltalán nem jelölték az ugor nyelvek ismeretének hiányára hivatkozva.¹⁵ A véleményező jelentésben kért gyors kinevezés meg is történt, és Halász Ignác még ugyanazon év december 16-án felesküdt rendes tanárnak.¹⁶

Az újonnan létrehozott Ural-Altáji Összehasonlító Nyelvészeti Tanszék betöltése hasonlóan történt, a téma ritkasága miatt itt is csak két jelentkező volt, Bálint Gábor és Steuer János személyében, viszont ezúttal jóval nagyobb volt a különbség a jelentkezők között. Bálint Gábor, aki alig két éve tért haza Athénból, ahol arab nyelvet oktatott, főleg a kelet-európai és közép-ázsiai népek nyelvészetével és a magyar-mongol nyelvrokonság elméletével foglalkozott.¹⁷ Steuer János ekkor a fiumei felső kereskedelmi iskola tanára, ahol magyar nyelvet és irodalmat tanított.¹⁸

Steuer Jánosról szokatlanul negatív véleménnyel voltak a jelentést író Széchy Károly, Finály Henrik és Szamosi János. Elsősorban munkásságának mennyiségével és eredetiségével szemben voltak fenntartásaik, az általa beküldött tudományos munkákról összegzőként azt írták, hogy „munkássága még fiatalabb, mint éveire nézve”, illetve hogy „teljesen önállóság és eredetiség nélküli, mely egyetemi tanszék betöltésénél szóba sem jöhet”.¹⁹ A tudományos munkásság mellett viszont külön kitérnek a pályázatban mutatott „túllengő önérték”²⁰-re is, kifogásolva azt, hogy Steuer nincs tisztában saját határaival, és hogy olyan vitákba szól bele, ahol valójában nem tud hasznosat mondani. Végül azt írták róla, hogy „teljesen életképtelen pályázónak kell kijelentenünk, a jelölésről szó sem lehet”.²¹

A másik jelentkezőről, Bálint Gáborról már sokkal jobb véleménnyel voltak. Munkásságával meg voltak elégedve, egyetlen kifogásuk vele szemben az volt, hogy körülbelül egy évtizeden át külföldön tartózkodott, amely időszakban nem volt semmilyen tudományos tevékenysége. Ennek ellenére figyelembe vették azt, hogy azok a tudományos munkák, amelyeket magyarországi tartózkodása alatt adott ki, nagyon színvonalasak, és hogy személyesen is részt vett a magyarság eredetét kutató expedíciókon Ázsiában, így végül pozitív ajánlasként a következőkkel zárták a jelentést: „Bizton hisszük és reméljük, hogy Bálinth Gábor ha megnyugtató révbe jut, a tudományok művelésében ismét kellő forrásokra és segédeszközökre támaszkodhatik, munkássága megint eljárásában oly módszeres, fejtegetésében oly alapos, eredményeiben oly nagybecsű lesz, mint a török, tatár és mongol nyelvtudományai, ezért szívesen ajánljuk a tekintetes karnak, hogy az ural-altáj tanszékre való kinevezése végett meleg ajánlattal terjesszék föl.”²² Kérdéses, hogy más lett volna-e az eredmény, ha lett volna más komoly jelentkező is, viszont figyelembe véve azt, hogy milyen véleménnyel voltak Steuer Jánosról, nem meglepő, hogy a kari tanács ezúttal is hallgatott a véleményező jelentésre, és Bálint Gábort jelölték tanárnak, aki 1893. december 19-én felesküdt rendes tanárnak.²³

Ez a két 1893. évi eset jól mutatja, hogy a jelöltek kiválasztásában mennyire fontosak voltak a véleményező jelentések. Bár a pozíciók betöltésének folyamatához hasonlóan a kiválasztás kritériumai sem voltak szabályokhoz kötve, ezek az esetek alátámasztják azt, amit a kar is gyakran hangoztatott, hogy a leendő tanárok kiválasztásánál a tanári kar által figyelembe vett elsődleges kritérium mindig a tudományos munka minősége volt. Fontos azonban, hogy itt mindkét esetben csak két-két jelentkező volt, és egyik esetben sem nevezhető a verseny szorosnak. Kétségtől fontos volt a pozitív véleményező jelentés, lényegében előfeltétele volt annak, hogy a tanári kar komolyan vegyen egy jelentkezőt, viszont gyakoriak voltak az olyan választások is, ahol több megfelelő pályázó volt, és ott már más tényezők is közrejátszottak a tudományos munkásság mellett. A karon a tanárok száma soha nem lépte túl a 16-ot, így ha a verseny szoros volt két jelentkező között, akár néhány baráti kapcsolaton alapuló szavazat is elég lehetett ahhoz, hogy megváltoztassa a folyamat végeredményét.

Remek példa arra, hogy mennyire fontos volt a jelentkezők ismeretségi köre és a tanárookra tett benyomás, a Pecz Vilmos által 1895-ben üresen hagyott, második Klasszika-Filológia Tanszék betöltésének esete. Itt sokat

segít a folyamat háttérének felderítésében az, hogy Márki Sándor naplójában részletesen leírta a kinevezés körüli eseményeket.

A Pecz távozása után üresen maradt tanszék betöltésére két komoly jelölt volt, Némethy Géza és Csengeri János. Némethy Géza munkásságának, aki ekkor a budapesti egyetem magántanára és a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt, az antik római írók álltak a középpontjában.²⁴ Vele szemben Csengeri János, aki szintén a budapesti egyetem magántanára volt, főleg az ókori görög irodalommal és görög művek magyarra fordításával foglalkozott.²⁵ Rajtuk kívül még pályázott Cserép József, a kolozsvári egyetem magántára,²⁶ valamint Hörk József, az eperjesi evangélikus kollégium tanára is.²⁷ Sajnos a pályázatról szóló véleményező jelentés nem maradt fenn egészében, így csak a gyűlési jegyzőkönyvbe foglalt kivonatból tudunk meg valamit tartalmáról. A kivonat alapján a jelentés írói Csengerit és Némethyt tartották a legmegfelelőbb jelölteknek, mögéjük sorolva Cserép Józsefet. Hörk Józsefről csak annyit írtak, hogy nincsenek meglegedve vele.²⁸

Csengeri már ismerte Márkit, így nála szállt meg, mikor Kolozsvárra jött, hogy pályázását bejelentse, viszont Márki 1895. szeptember 5-én, miután Csengeri tudatta vele, hogy pályázni fog az üres tanszékére, csak annyit írt naplójába a pályázók esélyeiről, hogy „úgy látom azonban, több barátja van Némethy Gézának”.²⁹ Kezdetben tehát Márki úgy látta, hogy Csengerinek gyengék az esélyei, viszont miután szeptember 14-én hivatalosan is bejelentette pályázását, és megkezdte a tanároknál tett látogatásait, már azt írja, hogy „magam járok vele (mint vendéggel) mindenüvé, nagyobb eredménnyel, mint maga is hihette, mert az ellenfele, Némethy Géza által képviselt szövegkritikai, gramm[atikai] és merev filol[ógiai] iránnyal szemben őt mint inkább a görög irodalom és nyelv ösmerőjét, esztétikust és a tanárképzésnél használhatóbb egyént kezdik méltatni”.³⁰ A tanároknál tett látogatások tehát sikeresek voltak, és a következő nap, még néhány látogatás után Márki azt írja róla, hogy „Csengeri nálunk megvacsorálván, éjjel a legjobb reménnyel utazott el”.³¹ A folyamatot csak az egyik pályázó oldaláról látjuk, Némethy látogatásaiba kevésbé látunk bele, hiszen őt nem kísérte el Márki, de szeptember 16-i bejegyzése mégis elárul valamit róla: „Ma kezdte meg látogatásait a klassz.-filol. tanítószékre pályázó Némethy Géza, kinek modora azonban mindenütt meglehetősen lohasztotta a róla, illetőleg tud[ományos] működéséről táplált jó véleményt. Egyébként a küzdelem kettejük (közte és Csengeri) közt erős lesz.”³² Ebből megtudjuk, hogy Némethy, Csengerivel ellentétben, éppen séggel rontott esélyein a látogatásaival.

A jelölésre jóval később, november 28-án került sor, miután már elkészült a véleményező jelentés. Erről a gyűlésről a következőket írta Márki: „A 2. klassz.-fil. tanszékre ma volt a jelölés. Szamosi igen jó párhuzamot vont Csengeri és Némethy közt, kinek a folyamodásában foglalt önhittsége valósággal megdöbbentett s kiábrándított mindenkit. Így első helyen 15-ből 14-gyel Csengerit jelöltük, 2. helyen szótöbbséggel Némethyt, 3. helyen Cserép Józsefet. – Hörk József szóba sem jött.”³³ Ebből jól láthatjuk, hogy mennyire fontos volt a tanári kar tagjaira tett benyomás, hiszen az eredetileg gyengébb esélyekkel induló Csengerit szinte egyhangúlag választotta meg a kar. Ugyanakkor az eset arra is rámutat, hogy nem volt elég

ismerni a tanárokat, hiszen Cserép Józsefet, aki már két éve az egyetemen tanított magántanárként, csak a harmadik helyen jelölték. A negyedik pályázóról, Hörk Józsefről nem is szavaztak a véleményező bizottság negatív véleménye miatt,³⁴ lényegében teljesen kizárva őt ezzel a versenyből.

Ebből a három esetből jól kirajzolódik a leendő tanárok kiválasztásának általános menete és annak alapvető kritériumai. A jelentkező munkásságnak pozitív megítélése a véleményező bizottság által alapfeltétele volt annak, hogy a pályázó egyáltalán komolyan szóba kerüljön, amikor szavazásra került a sor, viszont a véleményező jelentés mellett gyakran más tényező is közrejátszott. Ha több megfelelő jelentkező volt, és nem állt fel egyértelmű hierarchia a jelentkezők között, akkor a szavazás eredménye nem volt előrelátható. Ezekben az esetekben, amint azt láhattuk Csengeri János esetében is, néhány, a tanároknál tett sikeres látogatás is elég lehetett ahhoz, hogy az eleinte esélytelennek tartott jelentkező javára fordítsa a kar véleményét.

Eddig csak az általános esetekről volt szó, amikor semmi nem bolygatta meg a folyamat megszokott menetét, viszont több olyan esetet is találunk, ahol a folyamat nem ment ennyire gördülékenyen, és még az ismeretségi körnél is esetlegesebb dolgokon múlt a jelölés. Egy jó példa arra, mikor a kar ugyan ragaszkodott a megszokott rendhez, de végül mégis szokatlanul végződött a folyamat, az 1898-ban felállított Régészeti Tanszék első tanárának a jelölése. Az egyetem egészen a század végéig nem rendelkezett külön régészeti tanszékkel, csak a Történeti Segédtudományok Tanszék keretein belül foglalkoztak a tudományággal. A tanszékét 1872 óta elfoglaló Finály Henrik halálával viszont a kar a minisztérium belegyezésével úgy döntött, hogy átalakítja azt egy kizárólag régészeti jellegű tanszékké, így a tanszékre kiírt pályázat már régészeti tanszékét említ.³⁵ A pályázatra ezúttal a szokásosnál többen jelentkeztek, a késve beküldött, de elfogadott pályázatokkal együtt összesen öten. A két legesélyesebb jelentkező, akik között végül a verseny zajlott, Kuzsinsky Bálint és Pósta Béla volt. Kuzsinsky, aki ekkor a budapesti egyetem magántanára volt, főleg az ókori római és görög világgal foglalkozott,³⁶ míg vele szemben Pósta Béla főleg a magyarság múltját kutatta, és részt vett oroszországi, honfoglalást kutató expedíciókon is.³⁷ Rajtuk kívül még jelentkezett az elhunyt Finály Henrik fia, Finály Gábor budapesti gimnáziumi tanár, Király Pál fehérttemplomi gimnáziumi tanár és Téglás Gábor dévai főreáliskolai tanár.

A véleményező jelentést író Schilling Lajos és Szamosi János³⁸ ugyan elismerte, hogy az együtt dolgozó Téglás Gábor és Király Pál buzgó munkájuknak hála szép eredményeket értek el az ókori dák állam feltárásában – külön kiemelték Sarmisegethuza feltárását –, de egyikőjükkel sem voltak megelégedve. Míg Téglás Gábornál csak annyit írtak, hogy túl nagyok a régészeti ismereteinek hiányosságai, Király Pál esetében csaknem 20 oldalon keresztül részletezték az általa kiadott tudományos munkákban elkövetett hibákat. A jelentés Király Pálról szóló részét végül a következő sorokkal zárták: „Tovább is folytathatnánk, de hát miért? Az eddigiek eléggé meggyőzhettek, hogy Király Pál irodalmi munkássága nem az irodalmi korrektség határai között mozog; hogy az nemcsak nem tudományos, de még ismeretterjesztő sem, mert olvasóját akár tévútra nevelheti; hogy ismeretei egy egyetemi tanszék követelményeinek teljességgel nem felelnek meg;

hogy iránya nem állítható oda példaként az ifjúságnak.”³⁹ Ezen túl, ahogy az Márki naplójából kiderül, Király Pált plagizálással is megvádolták, ezzel lényegében kizárva őt a lehetséges jelöltek közül.⁴⁰ Finály Gáborról már jobb véleményük volt, és alkalmasnak tartották a pozícióra, de a többi jelentkező miatt mégsem javasolták, a következőkkel zárva a jelentés róla szóló részét: „Kiválóbb erő hiányában rendkívüli tanárnak is ajánlhatnánk őt. Ezt tennünk most azonban nem volna indokolt, mivel szerencsére a pályázók között két olyan erővel találkozunk, kiknek akármelyik kezében nyugodtabban láthatnók a tanszéket. Ezek pedig Kuzsinsky Bálint és Pósta Béla.”⁴¹ Finály Gábor esete arról is árulkodik, hogy míg máshol, például a román egyetemeken ebben a korszakban főleg a családi kapcsolatok voltak jelentősek,⁴² a kolozsvári egyetemen a rokon kapcsolatok kisebb horderővel bírtak, hiszen a halála előtt 26 éven át az egyetemen tanító Finály Henrik fiaként sem tudott apja tanszékéért versenybe szállni az alkalmasabbnak tartott jelentkezők mellett.

A három gyengébb jelentkező után tehát egyértelművé tették, hogy a verseny valójában csak két pályázó között fog zajlani. Kuzsinsky Bálint és Pósta Béla pályázatát már rövidebben tárgyalták, mindkettőjükkel teljesen meg voltak elégedve. Olyannyira jónak tartották mindkét jelentkezőt, hogy nem is akartak hierarchiát felállítani közöttük. Ehelyett azt javasolták, hogy két régészeti tanszéket indítsanak, egyet a Pósta Béla által képviselt – általuk nemzetiiségi iránynak nevezett – főleg a magyarság múltjával foglalkozó régészetnek, egyet pedig Kuzsinsky Bálintnak, aki szerintük a klasszikus értelemben vett kelettel foglalkozó régészeti tanszék vezetésére jobban megfelelne.⁴³ A második régészeti tanszék felállításáról szóló javaslatot továbbították is a minisztériumnak, az onnan érkezett válasz viszont a költségvetésre hivatkozva elutasította a javaslatot, és arra kérte a kart, hogy válasszanak a két jelölt közül.⁴⁴

A minisztérium válaszát az 1898. december 15-én tartott kari ülésen olvasták fel a véleményező jelentéssel együtt, végül pedig azt javasolták, hogy mivel nem lehetséges a második kar felállítása, válasszák Kuzsinskyt. A javaslattal szemben a Magyar Történelem Tanszék tanára, Szádeczky Kardoss Lajos szólalt fel, aki szerint inkább Posta Bélát kellett volna jelölni, kiemelve a magyarság eredetkérdésének fontosságát.⁴⁵ Miután mindenki elmondta véleményét, megkezdték a szavazást. Az öt jelentkezőből csak kettőről szavaztak, mivel Király Pált kizárták, Téglás Gábor visszalépett, és Finály Gábort a jelentés miatt egyértelműen csak harmadik helyre helyezhették. Az eredmény azonban érdekesen alakult, háromszori szavazás után is a végeredmény 8-8 volt, a kar tehát döntésképtelennek bizonyult.⁴⁶ Kompromisszumos megoldásként végül az ügyet felterjesztették a minisztériumnak, átadva az oktatásügyi miniszternek a döntést, aki végül Pósta Béla mellett döntött.⁴⁷

A régészeti kar esete megmutatja, hogy olykor a kar hajlandó volt feladni saját jogát tanárainak kiválasztásában, ha a helyzet megkívánta, de olyan esetre is van példa, mikor a közoktatásügyi miniszter a kar kérése nélkül szólt bele annak működésébe, amit kevesebb lelkesedéssel fogadott a kari tanács.

Erre a legjobb példa Szilasy Gergely és az ő helyettesítésének ügye. Szilasy, aki 1872 és 1884 között volt a Román Nyelv és Irodalom Tanszék

vezetője, 1884 májusában összetűzésbe került a diáksággal állítólagos magyarellenes politikai tevékenysége és a román nyelven tartott órái miatt. Az ügy egy kisebb diáktüntetéshez is vezetett, ami miatt a kari tanács kénytelen volt komolyabban foglalkozni az üggyel és kivizsgálni azt egy rendkívüli ülés keretein belül. Szilasy az egész folyamat jogszerűségét elutasította, és megtagadta a kar által feltett kérdésekre való írásbeli választ, azzal érvelve, hogy a karnak nincs joga az ilyesfajta kivizsgálásra, és az írásos válaszadással ő is szabályt szegne. Ennek ellenére hajlandó volt szóban válaszolni a kar kérdéseire. Az ügyet végül a kar felterjesztette a közoktatásügyi miniszternek, aki a tanév vége után, július 17-én ideiglenesen felmentette Szilasyt, és arra szólította fel a kart, hogy gondoskodjon a helyettesítéséről.⁴⁸

Szilasy – akkor még ideiglenes – felmentését a kar visszhang nélkül elfogadta, viszont a tanszék ezutáni helyzetének kérdése már bonyolultabb volt. Mivel még 1885 végéig sem talált a kar megfelelő helyettest, a miniszter maga tett javaslatot a helyettesítésre, és arra kérte a kart, hogy hívja meg Moldován Gergelyt mint helyettest a tanszékre.⁴⁹ A karnak fenntartásai voltak a javaslattal szemben, és nehezményezte azt, hogy a megszokott, a pályázatok összehasonlítására alapuló folyamatot mellőzni akarta a miniszter. A kari tanács kikötötte, hogy csak akkor fogják Moldován Gergelyt meghívni, ha ők is megfelelőnek tartják a pozícióra. Továbbá a kar válaszában azt is leírta, hogy át akarja alakítani a tanszéket egy neolatin nyelveket összehasonlító tanszékké, ezt viszont a miniszter elutasította, ezzel ismét direkt beleszólva a kar belső működésébe és szerkezetébe. Rendhagyó módon maga Moldován Gergely is levelet küldött az ügyben a karnak (kérdéses, hogy a dékánnak vagy magának a véleményező jelentést író Finály Henriknek címezte-e). Részben a levél, részben Finály Henrik pozitív véleményező jelentésének hatására a kar végül úgy döntött, hogy rendkívüli tanárrá nevezi ki Moldován Gergelyt. A kar mindezt úgy tette, hogy Szilasy fegyelmi ügye még nem zárult le hivatalosan, viszont ezzel a lépéssel lényegében véget vetettek egyetemi tanári pályafutásának.⁵⁰ Az ügy tehát mind a kar, mind a miniszter számára kedvezően végződött, de azt jól mutatja, hogy a tanszabadság elvének ellenére a kar mégsem volt teljesen független. A tanárok kinevezéseibe ugyan ritkán szólt bele a miniszter, de ahogy azt a Régészeti Tanszék és a Román Nyelv és Irodalom Tanszék esete is megmutatta, arra több példa is van, hogy nem engedte a karnak, hogy saját belső szerkezetén változtasson.⁵¹

A fenti esetekkel szemben, amelyek még ha eltértek is a szokásjog által diktált folyamattól, de követték az alapvető elvet, hogy alapos vizsgálatnak vessék alá a jelölteket, előfordult olyan eset is, hogy bármiféle vizsgálat vagy pályázat nélkül jelöltek valakit egy üres pozícióra. Erre példa Böhm Károly esete, akit az évek óta betegeskedő Szász Béla helyére 1896-ban úgy neveztek ki a Bölcsészeti Tanszékre, hogy nem volt sem nyilvánosan kiírt pályázat, sem véleményező jelentés, sem a minisztertől érkező javaslat.

A Bölcsészeti Tanszék betöltésének hátterébe Márki naplója segít belelátni. Bár ő személyesen nem vett részt a meghívás előkészítésében, néhány naplóbejegyzése mégis árulkodik arról, hogy ez a lépés nem annyira hirtelen jött, mind azt a töredékesen fennmaradt levéltári anyag sugallaná. Márki először 1895. augusztus 27-i bejegyzésében említi a tanszék

betöltésének ügyét, mikor a következőt írja: „Szász Bélával találkoztam a könyvtárban. Jobban van, de szeptemberben nyugalmazását kéri. Így talán véget ér az a szerencsétlen állapot, hogy egy bölcsészeti Karnak négy éven át ne legyen bölcsésze.”⁵² Szász Béla 1895. október 25-én csakugyan kérte nyugdíjazását, miután a kar Schneller István javaslatára azonnal meghívta Böhm Károlyt a megüresedett tanszékre.⁵³ Böhm Károly kinevezése látszólag gördülékenyen ment, Márki egy 1895. november 9-i bejegyzésében megemlíti, hogy az akkor a budapesti evangélikus gimnáziumban tanító Böhm Károly meglátogatta az egyetemet, és hogy a minisztérium nem ellenzi a meghívást.⁵⁴ Ezután Böhm Károly hivatalos kinevezése alig egy hónappal Szász Béla nyugdíjazása után, január 29-én meg is történt.⁵⁵

Böhm Károly kinevezése azonban valójában nem ment annyira egyszerűen, mint ahogy az elsőre tűnik; több tanár hozzájárulása is kellett ahhoz, hogy a meghívás végül megtörténjen. Márki 1895. október 19-i bejegyzése: „Széchy megint fel akarván használni Meltzl távollétét, engem akart megcsípni egyik referensnek Böhm Károlynak a filozófiai tanítószékre való meghívása ügyében. Mondtam, hogy a meghívás mellett vagyok ugyan, de hogy a referálás közelebbi székét illeti” – arról árulkodik, hogy a Magyar Irodalom Tanszék tanára, Széchy Károly, aki Böhm munkásságát igencsak nagyra tartotta,⁵⁶ még Szász Béla nyugdíjazási kérelmének hivatalos bejelentése előtt próbált referenst keresni a meghíváshoz. Szükség is volt arra, hogy Széchy aktívan támogassa a meghívást, ugyanis annak ellenére, hogy a tanári kar egyhangúlag elfogadta Böhm meghívásának ötletét, a minisztérium tudományegyetemekkel foglalkozó osztályának vezetője, Leöwey Sándor ragaszkodott a pályázat kiírásához.⁵⁷ Egy másik fontos személy Böhm meghívásában Schneller István volt. A szintén németországi egyetemeken tanult Schneller – 1918-1919-ben a Ferenc József Tudományegyetem utolsó kolozsvári rektora – közeli barátja volt Böhmnek, akit 1882-ben Böhm hozzá is segített egy tanszékhez a pozsonyi evangélikus teológiai akadémián azzal, hogy ő maga lemondott a felajánlott tanszékről.⁵⁸ Nem meglepő tehát, hogy Schneller elősegítette Böhm meghívását, részben azzal, hogy Szász Béla nyugdíjazási kérelmének bejelentése után azonnal javasolta Böhm Károly meghívását,⁵⁹ részben pedig azzal, hogy a minisztériumnak felterjesztett, meghívást ajánló javaslatot elkészítette, vázolvva barátja érdemeit és összehasonlítva munkásságát más lehetséges tanárjelöltekkel. Végül sikeres volt az akció, látva a tanári kar határozott álláspontját Leöwey engedélyezte a meghívást.⁶⁰

Böhm Károly nyilván megérdemelte az egyetemi katedrát, hiszen a magyarországi bölcsészet jelentős alakja volt, aki iskolateremtő tanáregyeniséggé vált, de egyértelmű, hogy egyszerűbb és gyorsabb volt így a kinevezést elnyerni, mint ha a szokásos folyamaton kellett volna keresztülmennie. Az ő meghívása jól mutatja, hogy mennyire fontosak is voltak a kollegiális és baráti kapcsolatok, amikor egy üres tanszék betöltéséről volt szó, hiszen amint itt láthattuk, egy jelölt kapcsolati hálója nemcsak egy szoros versenyt segíthetett eldönteni, hanem akár egy tanszék viszonylag könnyű megszerzéséhez is vezethetett.

Következtetések

■ Ahogy a fentiekből kiderül, a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karán a tanárok kiválasztásának folyamata nem volt annyira egyszerű, mint ahogy annak ideális esetben lennie kellett volna. A tudományos rátermettség és a szakmai korrektség, előfeltétele volt annak, hogy egy pályázót komolyan vegyen a tanári kar. Minden esélyes jelölt munkássága el kellett érje a kar által megkövetelt színvonalat, illetve legalább egy szinten kellett lennie a legjobb jelentkezővel ahhoz, hogy ténylegesen versenybe szállhasson. A tudományos munkásság minősége tehát a legnagyobb súllyal bíró tényező volt a jelentkezők hierarchiájának felállításában, viszont azokban az esetekben, amikor több alkalmas jelentkező is volt, a tudományos munkásság megítélése mellett több más tényező is befolyásolta a kiválasztási folyamatot.

Ezek közül legnagyobb horderóval a jelentkező kapcsolati hálója bírt, ami nemcsak szoros versenyeket tudott eldönteni, hanem szélsőséges esetekben akár egy viszonylag könnyen szerzett pozícióhoz is juttathatott valakit. A kapcsolati háló mellett a minisztérium befolyása is jelentős volt, viszont az csak azokban az esetekben éreztette hatását, amikor a kar döntésképtelenné bizonyult. Összegzésként azt mondhatjuk, hogy a tanárok kiválasztásában a jelöltek kapcsolati hálója és a miniszter befolyása döntő fontosságú lehetett, de a kar által megkövetelt szakmai rátermettség követelményét egyik sem írhatta felül.

■ JEGYZETEK

1. Az egyetem történetének előzményeire és megalapításának körülményeire e rövid írás keretében nem térek ki. Erre lásd Gaal György: *Egyetem a Farkas utcában*. Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Kvár, 2001; Bisztray Gyula – Szabó T. Attila – Tamás Lajos (szerk.): *Erdély magyar egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kvár, 1941; Ovidiu Ghița (szerk.): *Istoria Universității Babeș-Bolyai*. Editura Mega, Cluj, 2012; Karády Viktor – Lucian Nastasă: *The university of Kolozsvár and the students of the medical faculty 1872-1918*. Central European University, Bp./Kvár, 2004.
2. *Az 1872-ik évi szeptember hó 1-re hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*. I. Magyar Királyi Államnyomda, Buda, 1872. 123.
3. Kovács I. Gábor: *Elitek és iskolák, felekezetek és etnikumok*. Társadalom- és kultúratörténeti tanulmányok. L'Harmattan, Bp., 2011. 58-59.
4. T. Szabó Levente – Zabán Márta (szerk.): *Dokumentumok a kolozsvári Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar történetéhez. (1872-1892)*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár, 2012. 261, 280, 339.
5. *Márki Sándor naplói*. II. 1893-1903. Szerk. Erdész Ádám. A Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, Gyula, 2018. 117, 119.
6. A Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága (Filiala județeană Cluj a Arhivelor Naționale, a továbbiakban: RNLKmlg). A Ferenc József Tudományegyetem. 144-es iktatókönyv (1897/98). 546. 22.
7. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 136-os iktatókönyv (1892/93). 492. 17-20.
8. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 136-os iktatókönyv (1892/93). 524. 1.
9. Kenyeres Ágnes (szerk.): *Magyar életrajzi lexikon*. I. Akadémiai Kiadó, Bp., 1967. 662.
10. Szinyeyi József: *Magyar írók élete és munkái*. XIV. Bp., 1914. 1882-1885.
11. Széchy Károly a Magyar Irodalom Tanszék, Finály Henrik a Történeti Segédtudományok, Szamosi János a második Klasszika-Filológia Tanszék, Meltzl Hugó pedig a Német Nyelv és Irodalom Tanszék tanárai voltak.
12. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 136-os iktatókönyv (1892/93). 524. 2-3.
13. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 136-os iktatókönyv (1892/93). 524. 5.
14. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 136-os iktatókönyv (1892/93). 524. 7.
15. Márki Sándor: i. m. 46.
16. Márki Sándor: i. m. 50.
17. Kenyeres Ágnes (szerk.): i. m. 89.
18. Szinyeyi József: *Magyar írók élete és munkái*. XIII. Bp., 1909. 40-41.
19. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 136-os iktatókönyv (1892/93). 492. 6.
20. Uo.
21. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 136-os iktatókönyv (1892/93). 492. 7.
22. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 136-os iktatókönyv (1892/93). 492. 15.

23. Márki Sándor: i. m. 50.
24. Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái*. Bp., 1914. 945–947.
25. Kenyeres Ágnes (szerk.): i. m. 308.
26. Kenyeres Ágnes (szerk.): i. m. 309.
27. Kenyeres Ágnes (szerk.): i. m. 754.
28. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 140-es iktatókönyv (1895/96). 241. 3.
29. Márki Sándor: i. m. 114.
30. Uo. 115.
31. Uo.
32. Uo. 116.
33. Uo. 120.
34. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 140-es iktatókönyv (1895/96). 241. 3.
35. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 144-es iktatókönyv (1897/98). 546. 1.
36. Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái*. VII. Bp., 1900. 568–570.
37. Kenyeres Ágnes (szerk.): *Magyar életrajzi lexikon*. II. Akadémia Kiadó, Bp., 1982. 437.
38. Schilling Lajos az Ókori Egyetemes Történelem Tanszék, Szamosi János pedig a második Klasszika-Filológia Tanszék tanára volt.
39. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 144-es iktatókönyv (1897/98). 546. 2-11.
40. Márki Sándor: i. m. 228.
41. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 144-es iktatókönyv (1897/98). 546. 12.
42. Lucian Nastasă: *Intellectualii și promovarea socială*. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2003. 31-46.
43. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 144-es iktatókönyv (1897/98). 546. 19.
44. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 144-es iktatókönyv (1897/98). 546. 20-21.
45. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 144-es iktatókönyv (1897/98). 546. 21.
46. Márki Sándor: i. m. 228.
47. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 144-es iktatókönyv (1897/98). 546. 22.
48. T. Szabó Levente – Zabán Márta (szerk.): *Dokumentumok a kolozsvári Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar történetéhez. (1872-1892)*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár, 2012. 220-230.
49. Uo. 276.
50. Uo. 278-279, 281-289.
51. Uo. 277, 281.
52. Márki Sándor: i. m. 113.
53. Uo. 117.
54. Uo. 119.
55. RNLKmlg. A Ferenc József Tudományegyetem. 140-es iktatókönyv (1895/96). 420. 1.
56. Kajlós Imre (szerk.): *Dr. Böhm Károly élete és munkássága*. I. Mikes International, Hága, 2006.. 126.
57. Kajlós Imre: i. m. 125.
58. Uo.
59. Márki Sándor: i. m. 117.
60. Kajlós Imre: i. m. 125-126.

